

ŽENSKI SUD: FEMINISTIČKA PRAVDA

SUDSKO VIJEĆE

Preliminarne odluke i preporuke

Sarajevo, 9. maj 2015.

I. FEMINISTIČKA PRAVDA

Žene su stvorile Ženski sud da bi razvijale viziju feminističke pravde koja prelazi državne granice i teži pravdi, a ne običnom ispunjenju pravnih obaveza. Vi svjedokinje ste najbitniji subjekti Ženskog suda. Predugo ste bile nevidljive, predugo vam je osporavano pravo da aktivno učestvujete u kazivanju istine, stvaranju historije i zahtijevanju i definiranju pravde. U formalnim pravnim postupcima, s vama je postupano kao sa žrtvama ili svjedokinjama koje daju sudske dokaze, ali ste odlučile da na Ženskom sudu progovorite glasno i na svoj način. Prepoznale ste i definirale zločine i zahtijevale pravdu. Vaši glasovi i iskustva više se ne mogu ignorirati. Postale ste dio autentične historije. Bez vas Ženskog suda ne bi ni bilo. Odajemo priznanje vašoj hrabrosti i iskrenosti i zahvaljujemo vam na povjerenju.

Visoko cijenimo napore organizatorke, saradnica Suda, kao i aktivistkinja iz bivše Jugoslavije i cijelog svijeta koje su omogućile rad ovog Ženskog suda.

Nakon pomnog slušanja svjedokinja protekla dva dana, Sudsko vijeće daje sljedeće preliminarne odluke i preporuke. Sud ih usvaja da bi vam prenio prve utiske odmah nakon svjedočenja, a uslijedit će sveobuhvatna i konačna presuda.

II. PET FORMI ZLOČINA

Počinjani su mnogi različiti zločini! U pripremnom procesu je identificirano pet formi zločina, te su dokazi pred Sudom predstavljeni prema tim kategorijama. Sud utvrđuje da se ti zločini presijecaju, a svjedočenja su pokazala da se zločini preklapaju i prevazilaze postavljene kategorije.

Suočeni s ovim zločinima, niko od aktera, uključujući i lokalne vlasti, nacionalne vlade i međunarodnu zajednicu, nije priznao svoje učešće u njima niti je omogućio pravdu preživjelim.

Čule smo svjedočenja o velikom broju zločina koje su žene preživjele i kojima su se herojski suprotstavljale. Redoslijedom kako su izneseni pred Sudom:

1. Ratni zločin protiv civilnog stanovništva

Uključuje, ali se ne ograničava na sljedeće radnje:

- razdvajanja, ubistva i nestanci djece, muškaraca, žena, starijih osoba
- razbijanje porodica i zajednica
- neselektivno granatiranje i korištenje snajpera
- prisilno iseljavanje iz domova i uništavanje domova
- opsadno ratovanje, uključujući uništavanje životnih uslova poput onemogućavanja pristupa hrani, stanovanju, vodi i struji, kao i liječenju
- zatvaranje i kolektivno pritvaranje
- raseljavanje, koje je posebno uticalo na žene, unutar i van regije
- militarizacija civilnog i porodičnog života
- mučenje i druga djela okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja
- progon na temelju utvrđene 'drugosti'
- vođenje agresivnog rata
- nepriznavanje počinjenih ratnih zločina i odbijanje počinitelja da preuzmu odgovornost.

2. Zločin zloupotrebe ženskog tijela kao bojnog polja

Uključuje, ali se ne ograničava na sljedeće radnje:

- namjerno ubijanje žena civila i dozvoljavanje da 'kolateralna šteta' nesrazmjerno utiče na žene
- seksualno nasilje tokom i nakon sukoba, u privatnoj i javnoj sferi života
- pritvaranje i rodno zasnovana diskriminacija u pritvoru, uključujući pritvaranje u svrhe seksualnog nasilja, stavljanje u ropstvo, robovanje i slično
- mučenje i druga djela okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja
- progon na temelju utvrđene 'drugosti', uključujući i činjenicu da je osoba žena
- nasilje nad ženama tokom i nakon sukoba, u privatnoj i javnoj sferi života
- militarizacija života žena
- prisiljavanje žena da postanu izbjeglice i da pretrpe raseljenost
- ekstremno osiromašenje preživjelih žena i ostali razorni ekonomski uticaji na žene
- šteta počinjena ženama koje su jedine preživjele u ciljanim ubistvima muškaraca (npr. definiranje njihovog iskustva prvenstveno kroz zločine počinjene nad muškarcima i davanje prednosti zločinima nad muškarcima na uštrb zločina počinjenih nad ženama)
- uskraćivanje liječenja i humanitarne pomoći
- šteta po zdravlje žena prouzrokovana iskustvom rata
- žene kao simbolične i materijalne nositeljice tereta rata, uključujući pojačavanje rodni stereotipa i nesrazmjerni uticaj koji na žene imaju gubitak članova porodice, nezaposlenost i netolerantne isključujuće socijalne strukture.

3. Zločin militarističkog nasilja

Uključuje, ali se ne ograničava na sljedeće radnje:

- militarizacija svakodnevnog života
- militarizacija i korupcija civilne ekonomije
- stvaranje i podržavanje paravojskih formacija

- sistematska mobilizacija i naoružavanje svih segmenata društva, uključujući civilnu administraciju i civilni sektor sigurnosti
- stvaranje strogih dualnih rodnih identiteta putem militarizacije i nasilja
- represija i demonizacija mirovnih aktivistkinja
- vrednovanje militarističkih maskuliniteta
- prisilna regrutacija civila u oružane, neredovne i sigurnosne snage, kao i rad u ratnoj ekonomiji
- vojno promoviranje zloupotrebe droga i alkohola među vojnicima
- poticanje na nasilje i stvaranje nesigurnosti u svakodnevnom životu, time što se, na primjer, komšije predstavljaju kao ugrožavajući 'drugi'
- učešće u militarizaciji putem prihvatanja i šutnje, uključujući i podršku političkim režimima opredijeljenim za militarizirane države
- prisilna regrutacija i raseljavanje muškaraca koji su izbjegavali mobilizaciju, te kriminalizacija dezertera i onih koji su ih podržavali
- stvaranje i perpetuiranje militariziranih etnonacionalnih i religijskih ideologija
- prisilna kategorizacija u etnonacionalni identitet
- progon na temelju utvrđene 'drugosti'.

4. Zločin proganjanja onih koji su drugačiji i u miru i u ratu

Uključuje, ali se ne ograničava na sljedeće radnje:

- Nasilno stvaranje i nametanje razlika na temelju pripadanja zajednici, etnicitetu, religiji, rodu, seksualnosti, starosnoj dobi, invaliditetu ili sličnim konstrukcijama grupe. Te razlike su korištene za podjelu ljudi i legitimizaciju nasilnih praksi isključivanja, kao što su:
  - svakodnevne prakse izražavanja mržnje
  - gubitak zaposlenja, prihoda i socijalnih naknada
  - gubitak doma i drugih imovinskih prava
  - gubitak državljanstva i prava koja proističu iz državljanstva što vodi i bijedi
  - vidljive oznake razlikovanja, poput vjerskih simbola i traka za ruke
  - isključivanje, neprijateljstva i zlostavljanja stvarati kao društvenu normu.
- Rodno specifični uticaj koji stvaranje ovih razlika, posebice etničkih, ima na žene:
  - prisiljavanje žena da preuzmu uloge nositeljica i onih koje reproduciraju kolektivni identitet, kao što je etnička grupa
  - prisiljavanje žena da preuzmu zamišljene "tradicionalne" uloge, kao što su prinudna heteroseksualnost, brak i majčinstvo
  - lišavanje žena temeljnih socijalnih i ekonomskih prava, poput radnog odnosa, stambenog zbrinjavanja i obrazovanja
  - potpuno prepuštanje ženama brige o djeci, oduzimajući im bilo kakvu društvenu podršku
  - opterećivanje žena odgovornošću da prehranjuju svoje porodice i ispunjavaju osnovne materijalne potrebe u okolnostima ekstremnog siromaštva.
- Nastavljanje ovakvih djela progona i u miru uz kontinuirano isključivanje onih koji su određeni kao drugi, poput onih koji su prisiljeni da pripadaju nekoj etničkoj grupi ili da ostanu u izbjegličkim centrima.
- Mučenje i druga djela okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja.

5. Zločin socijalnog i ekonomskog nasilja

Socijalno i ekonomsko obespravljenje i diskriminacija žena u ratu i miru, što uključuje ali se ne ograničava na sljedeće radnje:

- privatizacija imovine u društvenom vlasništvu pod izlikom rata, gdje dobit ide političkim elitama i ratnim moćnicima
- propuštanje da se osiguraju pravični, sigurni, neizrabljivački i dostojanstveni uslovi rada, što uključuje i jednaku platu i porodiljsko odsustvo
- propuštanje da se osigura da se zarađene plate i naknade isplate zaposlenim osobama
- propuštanje da se riješe pritužbe i legitimni zahtjevi radnica
- propuštanje da se zaustavi i vrati unazad proces feminizacije nezaposlenosti i siromaštva
- represija kolektivnih akcija solidarnosti radnica
- propuštanje da se pruže adekvatne i transformativne reparacije za pretrpljene ratne zločine, umjesto čega se ženama daje socijalna naknada što vodi većem siromaštvu za žene
- propuštanje da se adekvatno procesuiraju počinitelji socijalnih i ekonomskih zločina i da se zaštite zakonska prava žena koje su preživjele zločine
- propuštanje da se osigura adekvatna zdravstvena zaštita koja bi se bavila kontinuiranim uticajem rata i militarizacije na žene
- pokretanje i perpetuiranje društvene stigmatizacije žena koje su preživjele zločine
- kontinuirano ekonomsko i socijalno obespravljanje žena koje su preživjele zločine i žena općenito.

Sve ove krivične radnje predstavljaju kršenja ljudskih prava, zločine protiv mira, ratne zločine, genocid i zločine protiv čovječnosti. Dokazi su pokazali da su svi učesnici u sukobu činili zločine.

Svjedočenja svjedokinja i saradnica Ženskog suda pokazala su nam da su za zločine odgovorni nacionalistički politički i vojni režimi formirani na teritoriji bivše Jugoslavije 1990-ih godina. Čule smo dokaze o tome da je srbijanski politički i vojni režim vodio genocidni rat i činio zločine genocida i etničkog čišćenja nad nesrpskim stanovništvom u nekim državama nastalim raspadom Jugoslavije, poput Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Kosova. U činjenju ratnih zločina, srbijanskom režimu pridružili su se režimi Crne Gore i lokalne grupe koje su se osnovala kroz identifikaciju sa srpskim etnicitetom. Također mu se pridružio dio vođstva Jugoslovenske narodne armije (JNA), koje je iskoristavalo vojne sposobnosti ove vojske. Također smo čule da su, na različitim nivoima, drugi politički režimi činili zločin etničkog čišćenja ‘drugih’, poput režima u Hrvatskoj i na Kosovu, i teška kršenja ljudskih prava, poput režima u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Sloveniji. Svjedočenja su nam pokazala da su svi nacionalistički politički i vojni režimi na teritoriji bivše Jugoslavije počinili zločine protiv mira i da su učestvovali u agresivnom ratu. Svi ti režimi, kao i međunarodna zajednica, odbili su zaštititi građanke i građane u državama i na teritorijama na kojima su koristili oružanu silu.

Svjedočenja su nam pokazala da su se žene hrabro suprotstavljale ovim zločinima u vrijeme kada su bili počinjeni, i da su se od tada organizovale da bi osigurale da se nikada ne ponove. Žene su također pokazale hrabrost i snagu da prežive ove zločine i da nastave raditi zajedno na prevazilaženju neprekidnih posljedica koje su počinjeni zločini imali na njihove živote, kao i na

život zajednice. Žene su također odbacile etnonacionalne i vjerske podjele pune mržnje koje i dalje provode oni na vlasti.

Zahtijevamo pravdu za sve svjedokinje, za ostale koje su preživjele ove zločine, kao i za one koje su ubijene ili su nestale zbog počinjenih zločina.

III. KONTEKST ZLOČINA: RAT KAO SISTEMATSKI KRIMINALITET

Zajedno, svjedočenja su pokazala da su ovi zločini omogućeni sistemima kriminaliteta koji povećavaju i pojačavaju nejednakost odnosa moći između žena i muškaraca.

Ovi sistemi sadrže osam ključnih obilježja koja pokazuju individualnu odgovornost za učešće u sistemskim zločinima.

1. Ratni zločinci su uključivali političko, vojno, ekonomsko i sigurnosno rukovodstvo, kao i intelektualne elite. Oni su stvorili i održavali sukob i fašističko, etnonacionalističke ideologije koje su mizogine, heteroseksističke i militarizirane.

Ove lidere su podržavali:

2. Vojske, paravojne jedinice i druge naoružane grupe koje su ovu ideologiju sprovodile putem moći oružja i straha.
3. Mediji koji su perpetuirali etnonacionalističke ideje 'drugosti' i ideje o poziciji žene, majčinstvu, žrtvama koje ih lišavaju svake moći, kao i štetne maskulinitete koji takve ideje podupiru.
4. Profesionalci koji su zloupotrebljavali svoje vještine i položaje moći da stvaraju i legitimiziraju etničke, rodne i druge podjele.
5. Novonastala klasa ratnih profitera čije su ekonomske aktivnosti samobogaćenja podržavale ratnu ekonomiju. Te aktivnosti su osiromašile stanovništvo i povećale patnje žena u ratu, što se pretočilo u poslijeratnu feminizaciju siromaštva.
6. Visoki službenici vlade i administracije koji su osmišljavali i provodili diskriminatorne i nasilne propise koji su direktno uticali na preživljavanje žena u ratu. Ovo se nastavilo i u poslijeratnom periodu, a nije rješavano mjerama reparacija i obeštećenja.
7. Vjerske zajednice i vođe koji su učestvovali u ovim sistemima kriminaliteta.
8. Međunarodne institucije i vlade koje nisu zaštitile osobe pod njihovom skrbi.

IV. ODGOVORNOST ZA ZLOČINE

Sudsko vijeće Ženskog suda nalazi:

1. Da su sve gore imenovane grupe koje su učestvovali u sistemu kriminaliteta odgovorne za zločine počinjene tokom i nakon rata: politička, vojna, ekonomska i sigurnosna vođstva i intelektualne elite; vojne, paravojne i druge naoružane grupe; mediji; ratni profiteri; visoki službenici vlade i administracije; vjerske zajednice i vođe; međunarodne institucije i druge vlade.
2. Da su svi politički i sigurnosni režimi koji su se pojavili prije i nakon raspada SFRJ i vlade koje su naslijedile SFRJ odgovorne za svoje učešće u planiranju, izvršenju i

prikrivanju opisanih zločina. Ti akteri moraju priznati svoju odgovornost javno, jasno i nedvosmisleno.

3. Da su osobe koje su podržavale, odobravale ili ignorirale činjenje opisanih zločina također odgovorne za svoje učešće u njima. Naglašavamo da javna građanska odgovornost također uključuje rad na ublažavanju posljedica ovih zločina, uključujući i pružanje podrške onima koji i dalje pate od kontinuiranih uticaja tih zločina.
4. Da vjerske zajednice i vođe također snose odgovornost u slučajevima gdje su inspirirale, prikrivale ili opravdavale zločine i nasilje, posebice kada se radilo o zločinima koji su imali cilj potčinjavanje žena.
5. Da je odgovornost i na osobama i korporacijama koje su profitirale tokom ratova i u poslijeratnom periodu.

Zajedničko svim ovim zločinima je to što su usmjereni protiv pojedinačnog i kolektivnog ljudskog dostojanstva. Minimalni uslovi za ljudsko dostojanstvo su život u miru, tri obroka dnevno, siguran krov nad glavom, odsustvo nasilja, pristojan rad za adekvatnu platu, socijalna prava na obrazovanje i zdravlje, solidarnost sa ženama i među ženama u zajednici koja je podržavajuća. Previše je žena kojima ti uslovi još uvijek nisu dostupni, uprkos tzv. miru. Vlasti u svim državama koje su nastale iz bivše Jugoslavije moraju ispuniti osnovna ljudska prava svake osobe. To bezuslovno zahtijevamo.

Odgovornost za zločine nastavlja se i u trenutnom propuštanju da se zločini priznaju i da se za njih ponudi obeštećenje, te da se redistribuiraju resursi i moć s ciljem postizanja pravednijeg društva. Žene moraju biti aktivne i značajne učesnice u stvaranju takvog društva.

V. PREPORUKE

Zajedno sa svim osobama koje su slušale vaša svjedočenja, Sudsko vijeće Ženskog suda je čulo vaše zahtjeve za istinom, pravdom, reparacijama i vašu posvećenost tome da se ovakvi zločini ne ponove. U tom cilju, dajemo sljedeće preliminarne preporuke:

1. Historija koja nam je u svjedočenjima iznesena i petogodišnji rad na pripremi Ženskog suda moraju biti zapisani i na različite načine predstavljeni javnosti. To uključuje i priznavanje mogućnosti djelovanja (agency) svjedokinja u pisanju ove historije, rad s njima kao djelatnicama (agents), a ne objektima pravde. Pored izdanja koja su pripremljena za Ženski sud, preporučujemo da ova nova historija koja se kreira bude široko dostupna putem radija, televizije, na društvenim medijima, kao i u nastavi, posebice u historijskim knjigama, udžbenicima i bibliotekama. Potrebno je podići spomenike i davati nagrade u čast žena koje su preživjele i pružale otpor. Preuzimamo na sebe da ono što smo ovdje čule objavimo u našim zemljama, ali i globalno.
2. Militarizam se mora okončati, a moraju se okončati i načini kojima militarizam manipulira i učvršćuje rodne uloge. Neophodno je potpuno razoružanje a vojni troškovi se moraju smanjiti u korist zadovoljavanja socijalnih potreba. Moramo se suprotstaviti prisilnoj mobilizaciji civila i privatizaciji sektora sigurnosti.
3. Vlade moraju poštivati, štititi i ispunjavati sva ljudska prava žena, uključujući pravo na rad, jednaku i redovnu platu, plaćeno porodijsko i roditeljsko odsustvo, adekvatno stambeno zbrinjavanje, socijalno osiguranje i zdravstvenu zaštitu, kao i reproduktivna i seksualna prava. Posebno otežan položaj žena zbog neplaćenog i nepriznatog rada u području skrbi mora biti priznat i nagrađen. Moraju biti primijenjeni standardi

- Međunarodne organizacije rada (ILO) i Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), što je minimalna obaveza vlada i poslodavaca.
4. Potrebno je vratiti unatrag proces privatizacije javnih dobara i državne odgovornosti za socijalno blagostanje građanki i građana. Socijalna i ekonomska pravda je i pojedinačno i kolektivno pravo svih osoba.
  5. Vlade su u potpunosti odgovorne da ženama osiguraju pravdu i da rade na ukidanju svih oblika nasilja nad ženama i kršenja ljudskih prava u ratu, kao i u 'miru'. Sve ovo zahtijeva pružanje usluga kao što su zdravstvena zaštita, pomoć u kriznim situacijama, sigurno stanovanje, pravna pomoć i drugi oblici socijalne zaštite i podrške.
  6. Vlade su odgovorne da omoguće transformativne reparacije i obeštećenja, te da osiguraju sveobuhvatnu pravdu za preživjele. Za to je potrebna i djelotvorna istraga, uspješno procesuiranje i adekvatno kažnjavanje onih koji su odgovorni za ove zločine. Suzbijanje nekažnjivosti podrazumijeva i obaveznospriječavanje osuđenih ratnih zločinaca da obnašaju javne dužnosti. Isto tako, moraju se poduzeti mjere da se spriječi njihovo slavljenje kao heroja. Preživjele se moraju osnažiti da aktivno svjedoče o zločinima koji su počinjeni protiv njih i da same učestvuju u definiranju pravde.
  7. Države i druge društvene institucije (privatne i javne), kao što su mediji, obrazovni sistemi, vjerske zajednice, porodice, kao i pojedinačne osobe – svi dijele odgovornost za okončanje patrijarhalnih, heteronormativnih i militarističkih stavova koji perpetuiraju i hrane sve oblike nasilja i diskriminacije nad ženama.
  8. Pojedinačne osobe i zajednice na svim nivoima moraju osuditi netoleranciju i nasilje koje se vrši na temelju svih različitosti (poput etničke, nacionalne i vjerske pripadnosti, roda, seksualnosti, starosne dobi i invaliditeta) koje se koriste za podjelu i isključivanje ljudi. Naročito se moraju rješavati kontinuirane prakse mržnje po ovim osnovama te ih treba preusmjeravati ka izgradnji povjerenja i poštivanju temeljnog ljudskog dostojanstva i prava svih osoba.

Žene i ženska historija moraju biti prepoznate u svim ovim procesima, te se mora osigurati aktivno i smisleno učešće žena u svim procesima odlučivanja uz jednaku distribuciju resursa i moći.

Žene kažu: Istina, pravda, reparacije, solidarnost i nikad više.

ČLANICE SUDSKOG VIJEĆA:

Profesorica Vesna Rakić-Vodinić (Beograd, Srbija), predsjedavajuća

Charlotte Bunch (Center for Women's Global Leadership, Rutgers University, SAD)

Dr. Kirsten Campbell (Goldsmiths College, London, UK)

Gorana Mlinarević (istraživačica, aktivistkinja i feministkinja, Sarajevo, Bosna i Hercegovina)

Profesorica Dianne Otto (Melbourne Law School, Australija)

Dr. Latinka Perović (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, Srbija)

Vesna Teršelić (Dokumenta – Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb, Hrvatska)